

L'ETNOLOGIA A CATALUNYA, AVUI: EINA DE CONEIXEMENT I DESENVOLUPAMENT

LLUÍS CALVO

Els darrers anys de l'Antropologia han estat marcats per allò que es coneix com a «condició postmoderna»; aquesta ha fet que la disciplina hagi hagut de girar sobre si mateixa per tal de replantejar-se tot un seguit de qüestions. Així, a partir de l'anomenada «reflexivitat antropològica», s'ha estimulat l'anàlisi de la natura de la comprensió etnogràfica així com el reconeixement del caràcter retòric de l'Antropologia. Això s'ha traduït en què, a redós de l'estudi de l'experiència antropològica, hagin sorgit noves perspectives disciplinars: així com una major consciència sobre la necessitat d'implicar els sabers antropològics en la construcció cultural de l'«Altre».³ D'aquesta forma, en els darrers anys es pot observar com problemàtiques més clàssiques conviuen amb nous objectes d'estudi. Una de les temàtiques que avui està focalitzant més els interessos, les esperances i els esforços dels antropòlegs és l'àmbit conegut com Patrimoni Etnològic.

EL PATRIMONI ETNOLÒGIC, CONCEPTE DINÀMIC I INTEGRADOR

Aquest concepte va néixer a França a principis de la dècada passada i en la seva articulació va jugar un paper determinant la necessitat de l'Etnologia francesa de potenciar el seu treball i crear un nou motiu d'estudi que impliqués estretament la disciplina amb l'actuació dels poders públics i civils.

El concepte és, de fet, una reformulació d'anteriors definicions i concepcions disciplinars; així, ha estat definit de la següent manera: «El patrimoni etnològic d'un país comprèn els modus específics d'existència material i d'organització social dels grups que el componen, els seus sabers, la seva representació del món i de forma general els elements que fonamenten la identitat de cada grup social i la diferenciació dels altres.»⁴

El concepte ha estat discutit especialment pel fet que el «patrimoni etnològic» sempre és una creació social;⁵ a més, en certs sectors acadèmics s'ha qüestionat si era millor parlar de «patrimoni cultural» que de «patrimoni etnològic». Malgrat aquestes crítiques, hi ha un consens generalitzat sobre les tasques bàsiques que el concepte aplega: recerca, conservació, difusió i restitució.⁶

A Catalunya, el terme ha tingut fortuna ja que, des de ben aviat, la idea ha estat adoptada per (re)definir i potenciar un àmbit d'estudi malmès per moltes variables: el del «folklore» o «cultura popular i

tradicional». L'adopció ha estat molt positiva ja que, en primer lloc, ha vingut a entroncar amb una sèrie d'accions patrimonials que, des de la dècada dels vuitanta, es feien a Catalunya (cas, per exemple, del Centre de Documentació de la Cultura Popular «Carrutxa» de Reus); en segon terme, el concepte ha permès avaluar amb major precisió diferents actuacions patrimonials. En aquest punt, no es pot deixar d'assenyalar la importància de la tasca duta a terme per l'extingit Centre de Documentació i Recerca de la Cultura Tradicional i Popular Catalana (CDRCTPC) del Departament de Cultura (avui integrat en el Centre de Promoció de la cultura Popular i Tradicional Catalana (CPCPTC) de l'esmentat Departament) i la de l'Associació Catalana del Patrimoni Etnològic (ACPE), constituïda l'any 1990, la qual va ajudar notablement a configurar el nou espai d'actuació.

L'INVENTARI DEL PATRIMONI ETNOLÒGIC DE CATALUNYA

Des de l'aprovació pel Parlament de Catalunya de la Llei de Foment i Protecció de la Cultura Popular i Tradicional i l'Associacionisme Cultural (Llei 2/93) del 17 de febrer de 1993 i la creació del CPCPTC, dirigit per l'Hble. Joan Vidal i Gayolà, i d'una «Àrea de Recerca, Conservació i Protecció del Patrimoni Etnològic» en aquest centre, dirigida per

El bestiar era el conjunt de bèsties més o menys fabuloses en les festes de caràcter popular. Els cavallets, cavallins, cotonines o cavalls cotoners formaven part del seguici de la processó del Corpus. (Foto d'Elisabet Giró, «Centenari Joan Amades 1890-1990»). A la fotografia de la coberta, Joan Amades fent treball de camp (Arxiu Csic, «Centenari Joan Amades, 1890-1990»).

l'antic director del CDRCTPC, Antoni Anguela i Dotres, s'han impulsat diverses accions que han tingut com a objectiu vertebrar la recerca etnològica a Catalunya, amb un clar desig de promocionar i propiciar noves tasques etnològiques, recollint alguns dels suggeriments sorgits en diverses reunions d'estudiosos (per exemple, les Primeres Jornades sobre Patrimoni Etnològic de les Terres de Ponent (Lleida, 1989) o l'encontre d'entitats i estudiosos de l'Etnologia catalana «Ethnographica» (1992)).

Entre les esmentades tasques, cal destacar la de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC), promogut des del CPCPTC, el qual «cal entendre'l com un projecte a llarg termini que no s'escapa en una generació i que pot esdevenir una eina útil per ajudar a comprendre millor allò que és Catalunya, pretèritament i contemporàniament. Però, a més, cal assenyalar que l'Inventari no es configura com un projecte que hagi de mirar enrera necessàriament i fixar el seu punt de vista tan sols en les formes de vida pre-industrials, sinó que també és necessari que es concebeixi com una eina de treball per tal de conèixer la realitat cultural i social actual de Catalunya».⁷

L'IPEC es considera una obra de desenvolupament progressiu que possibiliti i ordeni accions que donin resposta adequada a la recerca, la conservació, la difusió, la restitució i la projecció de futur del patrimoni etnològic català.

La iniciativa s'ha organitzat a partir de programes de recerca, per un període de tres anys i convocats a través de concursos públics, centrats, preferentment, en l'estudi d'una temàtica, de caràcter integrador i interdisciplinari, que permeti explicar, de la forma més exhaustiva possible, com ha viscut i viu avui, des del punt de vista de la cultura material i del món de les idees, la nostra col·lectivitat. La característica d'aquests programes és el fet que, a partir de la recerca etnològica, es vol incidir efectivament, i en la mida de les possibilitats, en el benestar econòmic, social i cultural de les poblacions estudiades, constituint-se en agents de mobilització de la societat civil i en creadors de xarxes de treball i iniciatives patrimonials estables i arrelades als seus territoris.

Per tal de portar a terme una actuació coherent i respondre als objectius que tant el CPCPTC com les entitats interessades han fet palès, s'han establert unes premisses per a aquests programes que, a més de la restitució del patrimoni etnològic i de la temptativa de crear les esmentades xarxes de treball: d'una banda, la temàtica estudiada ha de ser de caràcter integrador, interdisciplinari i que permeti la mobilització de capital humà, a la vegada que permeti explicar, en el grau més alt possible, les formes de vida, pretèrites i contemporànies, de les àrees estudiades. D'altra banda, el projecte ha d'estar clarament localitzat en una comarca o en una zona concreta de

Catalunya, especialment, aquelles que es destaquen per les seves necessitats de recuperació social i econòmica (zones deprimides) i identitàries (cultures en contacte, conflictivitat i dispersió identitària), per tal d'esdevenir actuacions que incideixin efectivament en el benestar econòmic, social i cultural de la població.

A hores d'ara, la primera convocatòria per a la realització de l'IPEC ja s'ha fet efectiva amb la concessió de sis projectes, prèvia avaluació d'una comissió, els quals van començar a funcionar el mes de juliol de 1994. Aquests projectes, amb un màxim de 30 mesos per realitzar la tasca, són de caire territorial o de caràcter temàtic: Inventari del Patrimoni Etnològic del Priorat, Gavarres: memòria i futur, Programa Pallars de recerca sobre l'inventari del patrimoni etnològic, Cultures en contacte a la Catalunya actual: estratègies d'afirmació i negociació d'identitats col·lectives a través de les músiques populars urbanes, La cultura del foc al Pirineu català: inventari etnològic, arqueològic i històric i Rumors contemporanis: diacronies, sincronies, estratègies. El resultat dels sis primers mesos de feina ha estat altament satisfactori ja que, en el cas dels projectes territorials, la repercussió social i cultural en les poblacions on s'han portat a terme ha estat molt alta. En aquests moments, està a punt de sortir una segona convocatòria de l'IPEC per tal d'ampliar l'abast de l'Inventari.

«DE L'AHIR I DE L'AVUI. EL PATRIMONI ETNOLÒGIC DE CATALUNYA»

L'any 1990, el CDRCTPC va patrocinar l'exposició «El món de Joan Amades». Si el motiu d'aquesta mostra fou el centenari del naixement del folklorista Joan Amades, el darrer objectiu de l'exposició fou mostrar el permanent diàleg, i confrontació, que en la nostra societat existeix entre tradició i modernitat.

Cinc anys després, i amb motiu de l'inici de les tasques de l'IPEC, el CPCPTC, amb la col·laboració del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB), de la Fundació de Serveis de Cultura Popular i de la Institució Milà i Fontanals del CSIC, promou una nova mostra: «De l'ahir i de l'avui. El Patrimoni Etnològic de Catalunya».

Aquesta exposició s'implica en la consideració de la dialèctica de l'ahir i de l'avui, amb la voluntat de conèixer i difondre el patrimoni etnològic que ha conformat el nostre avui i que, necessàriament, esdevé plataforma de futur. A partir d'aquest plantejament, l'objectiu de la mostra és explicitar plàsticament què és el Patrimoni Etnològic, la riquesa i l'interès del patrimoni etnològic català i les positives sinergies que es poden obtenir a partir del coneixement del patrimoni etnològic i, per contra, els trencaments que comporta l'abandó de la transmissió patrimonial dels sabers, de les actituds vers la natura o els homes... Amb tot, cal preguntar-se per què és important, avui, anar cap a una reconsideració del patrimoni etnològic i realitzar una mostra sobre aquesta temàtica. Les principals raons que es poden esgrimir són: la necessitat d'explicitar, confrontar, salvaguardar i mantenir els trets culturals propis; difondre i projectar els referents culturals específics i la dinamització de les potencialitats creatives dels homes i les dones de Catalunya; propiciar el coneixement de la diversitat i riquesa cultural del propi país i induir actituds de respecte i de foment de la convivència; per la dinàmica de globalització de les formes de vida que comporta un procés d'aculturació així com per la necessitat de prendre postura davant la pluriculturalitat.

Aquestes premisses fan que l'exposició intenti combinar tres variables (la dinàmica d'intercanvi, la innovació i la variabilitat) amb tres tipus d'«estadis»: estadi d'extinció (elements sotmesos a l'acció

del temps: formes pre-industrials de vida), estadi de salvaguarda (elements que cal protegir i mantenir viva la seva memòria pels seus valors) i estadi de projecció (elements que conformen la realitat d'avui i que assenyalen futures direccions socials, organitzatives, simbòliques...).

Aquests aspectes han dirigit el treball de la Comissió Científica Assessora d'Etnologia del CPCPTC i dels comissaris de la mostra, Lluís Calvo i Josep Mañà. L'exposició es realitzarà al CCCB i s'inaugurarà el dijous 7 de setembre de 1995 i s'exposarà fins el 31 d'octubre. A partir d'aquesta data, està previst que l'exposició realitzi diversos itineraris.

NOTES

1. En aquest escrit els termes «Antropologia» i «Etnologia» són emprats indistintament.
2. Vegeu Maria Jesús Buxó Rey, «La configuración de los discursos: voces etnográficas y escrituras étnicas», dins Ricardo Sanmartín (coord.), *Antropología sin fronteras. Ensayos en honor de Carmelo Lisón*, CIS, Madrid, 1994, pp. 153-167.
3. Maria Jesús Buxó Rey, «Discursos académicos en la construcción de la realidad cultural chicana de Norteamérica», dins *El Poder Hispano. Actas del V Congreso de Culturas Hispanas de los Estados Unidos*, Universidad de Alcalá de Henares, Alcalá de Henares, 1994, p. 120.
4. Nicole Belmont, «Le patrimoine ethnologique: de l'image publique au concept scientifique», *Ethnologie Française*, XII-1, París, 1982, p. 92.
5. Vegeu Montserrat Iniesta, *Els gabinets del món. Antropologia, museus i museologia*, Pagès Editors, Lleida, 1994.
6. Vegeu Llorenç Prats i Canals, «L'Ecomuseu de les Valls d'Àneu en el futur del Pallars», *Àmica*, núm. 15, Esterri d'Àneu, agost de 1993, pp. 6-34 i «Presentació», dins *Actes de les Primeres Jornades sobre el Patrimoni Etnològic de les Terres de Ponent*, Associació Catalana del Patrimoni Etnològic, Lleida, 1993.
7. Comissió Científica Assessora d'Etnologia, *L'Inventari del Patrimoni Etnològic*, Barcelona, 1993, inèdit.
8. Vegeu Lluís Calvo i Josep Mañà (coords.), *El món de Joan Amades*, Departament de Cultura, Barcelona, 1990.
9. Les idees que a continuació s'exposen són un resum del document de treball de l'exposició «De l'ahir i de l'avui. El Patrimoni Etnològic de Catalunya», Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, Barcelona, inèdit.

Lluís Calvo i Calvo

Institució Milà i Fontanals, CSIC, Barcelona.

Dibuix tradicional d'un drac i poema visual de Joan Brossa a partir del dibuix, fet en motiu del centenari de Joan Amades (DD.AA., «El món de Joan Amades»).